

Васіль Быкаў

...хоць няпэўнай яшчэ заставалася
роля яго і месца ў новай справе,
ён цвёрда рашыў пачынаць барацьбу...

Да родных месц

Апавяданьне

НА ПАЧАТКУ ШЛЯХУ

Невядомае апавяданьне Васіля Быкава

Гэтае апавяданьне Васіля Быкава ніколі не друкавалася. Напісана яно больш за паўстагоддзя таму. Цяпер захоўваецца ў фондах Беларускага дзяржаўнага архіву-музею літаратуры і мастацтва (Ф. 41, воп. 1, адз. зах. 377, арк. 38-44) — сем аркушаў машынапісу з нязначнымі аўтарскімі праўкамі і подпісам ад рукі напрыканцы: Васіль Быкаў («Гродзенская праўда»). Апроч таго, на апошняй старонцы значыцца рэзалюцыя, якая была накладзеная ў рэдакцыі часопісу «Беларусь», куды пачынаючы пісьменьнік з Гародні прапанаваў свой твор: «Апавяданьне само па сабе не арыгінальнае, але напісана гладка. 7/VI—56» (подпіс неразборлівы). Сыходзячы з гэтай даты можна меркаваць, што апавяданьне можа быць датаванае тым жа 1956 годам.

*Публікацыя
Ірыны БЫКАВАЙ.*

*Прадмова
і падрыхтоўка
да друку —
Сяргея ШАПРАНА.*

Вядома, гэта ня той звыклы для нас Быкаў — аўтар ваенных апо-весьцяў. «Да родных месцаў» — апавяданьне на «мірную» тэму, напісана яно было, калі Быкаў шукаў свой шлях у літаратуры, калі з-пад яго пяра разам з ваеннымі апавяданьнямі зьяўляліся і творы на сучасную тэму. Сам ён прыгадваў: «У тую зіму [у зіму 1955-1956 г. — С. Ш.] пісаў шмат, менш перапісваў і амаль усё рваў на шматкі. Мала што даводзіў да фіналу. Звычайна з ахвотай пачаўшы, неўзабаве траціў цікавасьць. Усё здавалася кепска»¹. Гэтыя гады для Васіля Быкава — сапраўды час напружанага пошуку сваёй тэмы і сваёй манеры пісьма. Пасьля Е. Асокіна напіша пра першыя літаратурныя творы Быкава: «Яны разнастайныя па тэматыцы і па жанры. Іх можна падзяліць на 3 групы: апавяданьні аб вайне, апавяданьні аб мірным жыцьці савецкіх людзей і сатырычныя апавяданьні і фэльетоны...

Апавяданьні Быкава аб сучаснасьці не ўздываюць вялікіх грамадскіх тэмаў. Аўтар бярэ сюжэты для іх з паўсядзённага жыцьця самых звычайных людзей. Гэтым апавяданьням не ўласьцівы вострыя канфлікты, драматычныя сітуацыі, тут гутарка ідзе аб жыцьці і сьмерці герояў, не адбываюцца падзьвігі. Але ў кожным апавяданьні прысутнічае духоўная тэма, якую пісьменьнік вырашае ў адных выпадках больш удала, у іншых менш»².

Ужо ў 1974 г. Васіль Уладзіміравіч тлумачыў, чаму шмат якія з яго першых апавяданьняў былі напісаныя не на ваенную тэму: «Очевидно, это случилось потому, что в годы войны ввиду недостаточной зрелости и незначительности нашего жизненного опыта (в его житейском и биологическом понимании) мы не смогли сразу постичь всю сложность того, что видели и что переживали на фронте. Это пришло позже, и многих из нас заставило, так сказать, задним числом задуматься о давно пережитом и даже забытом, с расстояния десятка лет и высоты накопленного жизненного опыта попытаться открыть там нечто такое, что оказалось живым и поучительным для всех.

Очевидно, к таким тугодумам принадлежал и я, долгое время после войны полагавший, что все сколько-нибудь значительные проблемы войны достаточно разработаны литературой, так много и горячо писавшей во время войны, что гораздо интереснее мало для нас знакомое, но бурно захватившее всех время мира с его новыми радостями и новыми трудностями. Наверное, так полагал не один я, опыт многих моих ровесников, впоследствии зарекомендовавших себя очень значительными авторами военной темы, свидетельствует о том же»³. Пазьней і крытык І. Дзядкоў заўважыць: «В. Быков возвращался на войну, но не так уж решительно, как это может показаться. Его ранние военные рассказы действительно содержали как бы в свернутом виде многое из того, что потом было им развито и обдумано наново. Но из этого не следует, что писатель смолоду был одержим художественными и этическими идеями редкой устойчивости, которые с годами разве что углублялись»⁴.

¹ Быкаў В. Доўгая дарога дадому. Мн.: ГА БТ «Кніга», 2003. С. 200.

² Асокіна Е. Васіль Быкаў // Наднёманскія былі: Зб. артыкулаў і нарысаў. Мн.: Беларусь, 1968. С. 199-200.

³ Васіль Быков: Великая академия — жизнь / Беседа Л. Лазарева с В. Быковым // Вопросы литературы, 1975, № 1, с. 127—128.

⁴ Дедков И. Василь Быков: Повесть о человеке, который выстоял. М.: Советский писатель, 1990. С. 50.

У другой палове 50-х Быкаў піша адно апавяданьне за другім, але практычна кожны раз застаецца незадаволены зробленым. Невыпадкова, запаўняючы ў 1958 г. анкету для асабістай справы Саюзу пісьменьнікаў, у ліку першых сваіх твораў ён палічыць мэтазгодным назваць толькі наступныя: «Тупое пярэ» (1956), «Страта» (1956), «Даведка» (1956), «Радасьць» (1957), «Патрулі» (1957), «Ход канём» (1956), «Буйны выйгрыш» (1957), «Арганізатар» (1957), «Сьмерць чалавека» (1957), «Уначы» (1957), «Апендыцыт» (1957), «Дапякло» (1957), «На возеры» (1958), «Ціхая жонка» (1958)¹. Ня ўсе з апавяданьняў 40-50-х і пачатку 60-х гг. пабачаць сьвет і ў кніжных выданьнях: «Жураўліны крык» (Мн.: Дзяржвыд БССР, 1960), «Адна ноч» (Мн.: Беларусь, 1965), а ў Збор твораў, які будзе выдавацца ў 1990-1994 гг., пісьменьнік уключыць толькі дзесяць апавяданьняў перыяду 50-70-х гг.: «Ранак-сьвітанак», «Страта», «Адна ноч», «Эстафета», «На ўсходзе сонца», «На сьцяжыне жыцьця», «Незагойная рана», «Круты бераг ракі», «Салдацкі лёс», «Дарога дадому». Калі ж на пачатку 2000-х гг. «Мастацкая літаратура» задумае палітычную авантуру па быццам бы выданьні васьмітомніка пісьменьніка (але ня будзе надрукаваны ніводзін том), Быкаў у адным з варыянтаў плану-праспекту 1-га тому пажадае ўбачыць перавыдадзенымі, акрамя ўключаных у шасьцітомнік, толькі «Чацьвёртую няўдачу» і «Сваякоў», супраць жа адных з першых сваіх апавяданьняў «Сьмерць чалавека» і «Абозьнік», якія складалі Збор твораў М. Тычына таксама прапаноўваў уключыць, напіша: «Апусьціць»². Зыходзячы з гэтага можна зрабіць выснову, наколькі крытычна ставіўся з цягам часу сам аўтар да першых сваіх праявітых вопытаў. Да таго ж, як бачым, апавяданьне «Да родных месцаў» ён ніколі ня ўзгадаў. Больш за тое, калі некаторыя з ранніх сваіх твораў Быкаў, атрымліваючы адмову ў якім-небудзь часопісе ці газеце, пасля прапаноўваў у іншыя выданьні (і, нарэшце, дамагаўся публікацыі), «Да родных месцаў» так і засталася ляжаць у выглядзе машынапісу ў рэдакцыі часопісу «Беларусь» (ва ўсялякім разе, мы ня маем больш сьведчаньняў, што аўтар імкнуўся надрукаваць гэтае апавяданьне ў нейкім іншым месцы). Між тым, «Да родных месцаў» — гэта таксама факт літаратурнай біяграфіі Васіля Быкава, пра які нельга забывацца, калі мы хочам аб'ектыўна і ўважліва ставіцца да творчасьці пісьменьніка, калі хочам зразумець, з чаго пачыналася яго вялікая проза і якім быў шлях да яе.

ДА РОДНЫХ МЕСЦАЎ

Неяк глыбокай ноччу Васіль Васільевіч адчуў, што ўжо да раніцы яму заснуць ня прыдзецца. Некалькі гадзінаў ён варочаўся яшчэ ў ложку, шчыльней туліў вуха да падушкі, але ўладаваць свае думкі, што дачасна адагналі сон, так і ня здолеў. Тады ён надзеў на ногі цёплыя тапачкі, апрануў піжаму і выйшаў у пярэднюю.

Начны дрымотны спакой панавалі ў кватэры. Часам чуваць было, як за тонкай сьцяной нешта сонна мармытала жонка, недзе пад падлогай заварушыліся мышы, моцна задзярэбаўшы вугал, зьлез з даху кот. Васіль

¹ Справка о произведениях писателя // Асабістая справа пісьменьніка Быкава В. У. СБП. Трэба адзначыць, што некаторыя даты ўказаныя вельмі прыблізна.

² Архіў В. Быкава.

Васільевіч падсунуў бліжэй да грубкі стул і прыемна адчуў, як цяпло ад гладкага кафелю мякка разышлося ў рэўматычнай сьпіне.

Васіль Васільевіч, чалавек даволі пажылога ўжо веку, нядаўна выйшаў у адстаўку з вайсковай службы і пасяліўся са сваёй старой у небагатым, але ладным доміку ўскрай вялікага гораду.

Жыцьцё ішло ў закат, часьцей і часьцей дапякалі хваробы, думкі ўходзілі ў мінулае, у цяжкія гады двух войнаў, у мірныя часы турботнай армейскай службы. Дзеці павырасталі ўжо, выйшлі ў людзі, жылі, працавалі, клопатаў заставалася ўсё менш з кожным годам. Ён пісаў кнігу, каб пакінуць свой багаты вопыт маладзейшым людзям, вайскоўцам. Жылося ўвогуле нядрэнна, ды і не ў глушы дзе-небудзь: усё ж у вялікім горадзе, прыгожым і людным. Дзесьці былі родныя мясьціны, землякі, але за апошнія, асабліва пасьяваенныя гады неяк адвык зусім Васіль Васільевіч ад тых месцаў, дзе нарадзіўся, гадаваўся. Жыцьцё праходзіла здалёк ад іх, былі месцы лепшыя, былі і горшыя, шмат новых людзей зрабіліся блізкімі і дарагімі, старыя сувязі з землякамі змарнелі з часам, з часам прастыла і юнацкая прыхільнасьць да такіх прывабных некалі родных мясьцінаў. Кароткія водпускі імкнуўся праводзіць з карысьцю для здароўя, езьдзіў на поўдзень. У астатні час, заняты службай, не да ўспамінаў было, жыў справамі, штодзённымі клопатамі. Так і думалася, што дзе добра жывецца, дзе ёсьць хлеб, там і будзе калі ўжо ня шчасьце, дык хоць спакой, а што трэба яшчэ пажылому ўжо хвораму чалавеку. Гэткія былі думкі і намеры, але на справе нешта атрымлівалася іншае.

Колькі ўжо дзён усё часьцей і часцей успамінаўся родны край, тая затупеная лясамі вёсачка, дзе прамільгнула яго басаногое дзяцінства, дзе еў крапіву ў галодныя вёсны, палеткі, на якіх пасьвіў скаціну і дапамагаў бацьку, старому чалавеку, дачасу змардаванаму працай і сялянскай нядоляй. Даўно ўжо было тое, шмат часу мінула, цяпер там, вядома, зьмянілася шмат што, вялікая сіла новых пераўтварэньняў узьняла народ да інакшага, лепшага жыцьця. Якімі там сталі цяпер людзі, землякі яго, як зьмяніўся край, гаротны і спакучаны, які спрадвеку гібеў у галечы? І тут Васіль Васільевіч адчуў, што тое, забытае за шмат гадоў, выціснутае з памяці справамі службы, узьнялося цяпер у душы і не дае спакою. І, пэўна, ня дасьць ужо.

Да самага золаку сядзеў Васіль Васільевіч у пярэдняй. Шмат выкурыў папярос, шмат перадумаў, усё пра былое, не заўважыў нават, што ўжо даўно прастыла грубка, а ён усё туліўся да яе хвораі сьпіной. У вокнах пашарэла, пэўна, памацнеў на дварэ вецер, тоненькая галінка бэзу задзярэбала па мокрай шыбе. Нехта з суседзяў, бразгаючы вебрамі, прайшоў паўз акно да калодзежу. Са спальні выйшла старая, устрывожаная неспакоем мужа.

— Адамаўна, — сказаў Васіль Васільевіч, — зьбяры мне чамадан: трэба наведацца на пару дзён у Замошша.

Нешта здзіўлялася старая, казалі пра восень, сьцюжу, пра далёкі шлях, пагражала хваробай. Васіль Васільевіч ведаў пра ўсё гэта, не прэчыў ёй, але адчуваў, што не паехаць яму нельга, і яго ўсё мацней пачала апаноўваць нецярплівасьць рушыць у дарогу.

Непрывычна і некалькі дзіўна прагучала з яго вуснаў даўно забытая назва маленькай станцыі, да якой браў ён білет. Касірша спытала, якой

дарогі станцыя, але Васіль Васільевіч ужо ня ведаў, якой яна стала цяпер дарогі. Чыгуначніца, незадаволеная зірнуўшы на няўцямнага пасажыра, пацягнулася па тоўстую кнігу.

Пасьля некалькіх дзён язды і трох перасадак, хмарнай асеньняй ноччу Васіль Васільевіч зьлез з высокіх прыступкаў вагону. Калі цягнік пайшоў далей, на пероне засталася некалькі пасажыраў. Васіля Васільевіча ніхто не сустракаў, падавацца сярод ночы было некуды, і ён увайшоў у станцыйны будынак. Невялічкі пакойчык з бетоннай падлогай вельмі скупа асьвятляла закапцелая газоўка, што вісела над акенцам касы. На лаўках уздоўж сьценаў сядзела некалькі кабет, якія ціха размаўлялі аб сваіх справах. Для чорнай грубкі-галандкі прымасьціўся на бярэмку дроў сівабароды дзед у ватоўцы і вельмі вялікай касматай шапцы. Васіль Васільевіч, агледзеўшыся, накіраваўся да яго і паставіў на падлогу свой чамаданчык. Жанчыны прыпынілі размову і агледзелі незнаёмага чалавека ў капелюшы, апранутага не па-тутэйшаму ў лёгкае добрае паліто. Яго некалькі азызлы, але яшчэ рухавы з выразнымі рысамі твар нікому тут ня здаўся знаёмым, і жанчыны хутка ўляглі ў сваю размову.

Васіль Васільевіч дастаў папярсы і, каб распачаць гутарку, прапанаваў старому. Дзед асьцярожна ўзяў адну з бліскучага партсігару, падзякаваў і, пакруціўшы ў няспрытных пальцах, схаваў некуды ў шапку. Потым выцяг з-за пазухі свой капшук і пачаў скручваць цыгарку.

— Прыехалі ці едзеце куды? — запытаў Васіль Васільевіч.

— Еду, чалавеча, у горад, — ахвотна адказаў дзед. — Сын там у мяне працуе. Наказаў, каб прыехаў: патрэба нейкая ёсьць.

— А самі адкуль вы?

— А сам з Сьвірыдава, калгас «Новы шлях» цяпер.

Васіль Васільевіч адразу прыпамятаў тую невялічку вёсачку, якая была ня дужа далёка ад яго Замошша.

— Ну і як там цяпер жыцьцё ў вас?

— А нішто, жыцьцё стала пахожае, — сказаў дзед, закашляўшыся. — Калгас увабраўся ў сілу, мільянер цяпер. І старшыня спрытны мужчына, клапоціцца пра ўсё.

— А як жывуць у Замошшы? — пытаў Васіль Васільевіч.

— А ў Замошшы, скажу я вам, ня дужа гожа. Штось у іх там ня ладзіцца. Ды і кіраўніцтва ня дужа ўдалае, усё зьмяняецца штогод. Ну і жыцьцё, каб сказаць — добрае, дык не. А вы ці тутэйшы будзеце? — ужо відаць зацікавіўшыся, запытаў дзед.

— Тутэйшы, тутэйшы, дзед, — адказаў Васіль Васільевіч. — З таго самага Замошша. Мусіць, чулі Васіля крываго, вось я яго сын.

— Як жа ня чуць? Чуў. Гэта вы ўсё на ваеннай службе былі. А цяпер як — на зусім ці на пабыўку?

Васіль Васільевіч уздыхнуў і адказаў не адразу.

— На пабыўку, дзед.

— Ну вядома ж на пабыўку, — згадзіўся стары. — Калі якое начальства, то яму ў вёсцы жыць незрукі, усё па гарадах больш.

Васіль Васільевіч не сказаў нічога. Яму крыху ніякавата зрабілася ад слоў старога, некалькі крыўдна нават, што калгас у роднай вёсцы горшы за суседні. Хацелася чуць добрае пра сваіх аднавяскоўцаў, бачыць іх жыцьцё радасным, з дастаткам у сем'ях, арганізаванасьцю ў арцельнай

гаспадарцы. Але калі так кажа гэты дзед, то справы, відаць, ня дужа добрыя ў яго Замошшы.

Дачакаўшыся ранку, Васіль Васільевіч рушыў да родных месц. Ісьці трэба было кіламетраў з дзесяць. Дарога вілася ў полі, мінала ляскі і парасьнікі, адразала край вялікай пушчы. Чым бліжэй падыходзіў Васіль Васільевіч да сваёй вёскі, тым больш знаёмых месц траплялася яму. Праўда, шмат што зьмянілася за гэты доўгі тэрмін: разрасьліся хмызьнякі між ворных прасьцягаў, пазьнікалі ў полі памятнаыя з дзяцінства грушы-дзічкі, зьявіліся новыя дарогі і сьцежкі.

Надвор'е выдалася добрае, вецер сьціх. З-за лесу ўзьнялося сонца і лагодна засьвяціла над прасторами. Стаялі апошнія пагодныя дні восені, густа палымнелі на ўзьлесках далікатныя бярозкі, як чырвоныя сьлёзы з ціхім маркотным шолахам падалі іх лісточкі, шасткім дываном усьцілаючы дол. Поле пуставала ўжо, сям-там на іржышчы высіліся сьцірты саломы, ужо страціўшай свой сьвежы жаўтлявы колер. Пад лесам на бульбянішчы завіхаліся жанчыны, недзе чмыхаў нябачны за кустоўем трактар.

Набліжаючыся да Сьвірыдава, праз якое трэба было прайсьці, каб трапіць у суседняе Замошша, Васіль Васільевіч звярнуў увагу на вялікую колькасьць ільну на палях. Усе лужкі, сенажаці і нават выган нібы саматканыя дываны стракацелі ладнымі палосамі разасланага даўгунца. Пад самай вёскай да Васіля Васільевіча далучыўся тутэйшы брыгадзір — сухарлявы аднавокі чалавек, былы партызан і армейскі камандзір, як выявілася з размовы. Ён раскажаў пра справы калгасу, як за два гады прыбыткі гаспадаркі перайшлі за мільён — і ўсё праз лён — як будавалі грамадскія памяшканьні, наладжвалі працоўную дысцыпліну, памянуў і пра гаспадарчую дбайнасьць новага старшыні. Праходзячы праз вёску, Васіль Васільевіч бачыў новыя хаты калгаснікаў, ад слупоў пад дахі зьбягалі тоненькія правадкі радыё, а над многімі дахамі высіліся гонкія шасты антэнаў. Па ўсім відаць было, што жыцьцё тут ідзе ўгару, і гэта выклікала стрыманую радасьць за ўдалыя справы суседзяў.

Мінуўшы вёску і невялікі парасьнік у полі, Васіль Васільевіч выйшаў на пагорак, і сэрца яго хутка-хутка застукала ў грудзях. У канцы поля, між садкоў і гародаў расьцягнулася яго Замошша. Ніжняя ваколіца сяла і крайнія хаты зусім не зьмяніліся за шмат год і выглядалі амаль так, як і адбіліся на век яшчэ ў дзіцячай памяці Васіля Васільевіча. Гэтак жа між плоту ішла вулачка да дарогі, хіліўся над хатай дзядзькі Паўла высачэзны вяз з бусьліным гняздом у коле, ніжэй, у канцы гародаў, зелянела зарослая асакой сажалка. Другі ж, дальні канец быў незнаёмы Васілю Васільевічу: там значна прыбавілася хат, і вуліца цягнулася да самага лесу.

Ахоплены даўно нязьведаным пачуцьцём замілаваньня да родных мясцінаў, Васіль Васільевіч марудна крочыў па дарозе. Пад альховым кустом за канавай нечакана трапіўся яму вялізны пляскаты камень, расшчэплены папалам. Васіль Васільевіч спыніўся і ўсьміхнуўся яму, нібы знаёмаму чалавеку. Як добра вядомы быў яму гэты імшысты велікан, кожная яміна на ім і кожная шчыліна! Яго расшчапіла

маланка амаль перад вачыма малога Васількі, які непадалёку пасьвіў тады вясковы статак. Тут, недзе побач з камянём, была палоска зямлі яго бацькі, вузенькая і сьціснутая дзьвюма высокімі межамі. Цяпер і сьледу няма ад тых межаў. Тут ён, падлетак Васілька, упершыню пазнаў і асалоду, і пакуты цяжкой і марнай сялянскай працы. А вунь і бярэзіна ля балацэвінкі, старая ўжо, як і ён, а колькі разоў у сьпёку і ў дождж туліла яна яго пад сваім багатым вецьцем. Васіль Васільевіч выцяг з кішэні хустку. Хваляваньне не сьціхала, і цёплае пачуцьцё да ўсяго гэтага дарагога, паўзабытага прастору, да ўсіх драбніцаў, зьвязаных з непаўторнай цяжкой і чароўнай парой дзяцінства, узнімалася ў ім.

Ён ішоў далей. Абапал дарогі на вялікім прасьцягу паўстала новая для гэтых месц расьліна — кукуруза. Месцамі яна ўрадзіла добрая, галінастая і сьцяблістая, але, відаць, бавіліся тут з яе ўборкай. У другіх месцах бачыў Васіль Васільевіч ужо ўбраныя плошчы. Дзесьці побач чуліся людскія галасы, і недалёка з кукурузных зарасьнікаў высіўся кузаў машыны, напоўнены тоўстымі важкімі сьцяблямі. Дзьве дзяўчыны, уладаваўшы паклажу, сядзелі з віламі наверх, адна з іх першай прыкмеціла незнаёмага і ўгледзелася ў яго. За ёй і другая пачала глядзець у яго бок, і Васіль Васільевіч павярнуў з дарогі на аўтамабільны сьлед.

Некалькі жанчын і падлеткаў сьсякалі сьцяблы секачамі і вялікімі нажамі і складвалі кукурузу ў кучы. На адной такой кучы сядзела пяцёра мужчынаў і дымілі цыгаркамі. Машына хоць і была нагужаная, але не краналася з месца. Спрактыкаваным вокам Васіль Васільевіч адразу прыкмеціў непарадак і неарганізаванасьць у працы.

— Дзень добры, землякі, — сказаў ён, зьняўшы капялюш. Тыя, што працавалі, безуважна паглядзелі на яго і зноў узяліся за свой занятак, адна толькі старая жанчына з сярпом у руцэ засталася нерухомай і пільна ўгледзелася ў прахожага.

— Ой, родненькія, — ускрыкнула яна. — Гэта ж Васільевіч!

— Пазнала, — згадзіўся Васіль Васільевіч.

— Ой, як жа не пазнаць! Але ж і зьмяніліся вы і пастарэлі.

— Ды ўжо пара. Але я вось не пазнаю вас.

— Ды я ж Сымоніха, што ля калодзежа жыла. Але вы, мусіць, ня памятаеце ўжо.

— Цяпер прыпамінаю, — сказаў Васіль Васільевіч. — Аднак вам шмат ужо гадоў, а вы працуеце ўсё.

— А як жа не працаваць. Калі маладыя ня хочуць, дык старым хоць трэба. Маладыя яны, вядома, толькі вырастуць і — у людзі, у гарады, а каторы і застанецца ў калгасе, дык дбае начальнікам стаць, ці ў кантору куды.

— Аднак штосьці ў вас машына стаіць даўно? — запытаў Васіль Васільевіч.

— А вось бачыце, шофер, трасцу яму ў бок, пайшоў за нейкай гайкай у вёску і няма ўжо паўдня. Няйначай п'е дзе.

Васіль Васільевіч памаўчаў. З уласнага вопыту ён добра ведаў усю згубу гэткай неарганізаванасьці, і новае пачуцьцё абурэньня зьявілася ў ім.

— А дзе ж брыгадзір?

— Ат, брыгадзір, — махнуў рукой высокі селянін з няголеным тварам.
— Усё там жа, у кладаўшчыка, пэўна.

— Аднак і бязладдзе ў вас, — заўважыў Васіль Васільевіч. — Ну а як жыцьцё наогул?

Шмат галасоў загаварылі разам. Адчувалася, што крыўда і абурэнне даўно сабралася ў людскіх сэрцах. Казалі пра дрэннае кіраўніцтва, пра п'янства брыгадзіра, пра nelaды ў гаспадарцы. Васіль Васільевіч вельмі чула паставіўся да іхніх скаргаў і адразу ўнік у чужыя турботы.

— Дык а куды ж вы глядзіце? — з яўным абурэннем запытаў ён.

— Эт куды глядзець? Мы што? І ня дужа разумныя і грамаці ма-ла, — адказаў за ўсіх вялізны худы калгасьнік, абапіраючыся на граблі. Іншыя сяляне ўжо ўсе прыпынілі працу і па адным падаліся да неспа-дзяванага госьця.

— Грамаць тут ня мае вялікага значэння, — сказаў Васіль Васільевіч. — Трэба толькі не цярпець бязладдзе, а змагацца з ім.

Сяляне, відаць, разумелі гэта і самі, але штосьці не давала ім рабіць так, як было трэба. Яны ўздыхалі, тупілі ў дол вочы і заклапочана ссоў-валі на патыліцы шапкі.

— Эх вы! — з дакорам сказаў Васіль Васільевіч. — Навокал вас жыцьцё шыбуе, а вы...

— Вы ж, пэўна па справах ці так да нас? — запытала Сымоніха, пры-пыняючы непрыемную размову.

Гэтае пытаньне ўскалыхнула Васіля Васільевіча. Сапраўды, хто ён і зачым прыехаў сюды? Уражанаму турботамі землякоў, яму ўжо нават дзіўным здалося, што ён колькі месяцаў пражыў у цішы, у баку ад клопатаў і трывог, замкнуўшыся ў сабе, а тут, на радзіме, яго землякі, простыя калгасьнікі, ня вельмі пісьменныя, але працавітыя і сумлен-ныя, прагнуць разумнага парадку, арганізаванасьці і дбайнага кіраў-ніцтва.

Яшчэ нават не разважыўшы як трэба, ён адчуў, што ня можа, ня мае права зноў пакідаць гэтых людзей, родныя мясьціны, дзе пачалося яго жыцьцё. Тое, што ён пачуў і ўбачыў, адразу разбурыла сузіральны спа-кой і нядаўняе замілаваньне, узяла недзе з глыбіні душы ўлёгшы было непакой за людскія лёсы, і ён рашыў, што будзе дзейнічаць. Ён яшчэ ня ведаў, што і як трэба рабіць, але трэба было нешта прадпрымаць, будзіць людзей, і хоць няпэўнай яшчэ заставалася роля яго і месца ў новай справе, ён цьвёрда рашыў пачынаць барацьбу.

— На заўсёды, — пасьля роздуму цьвёрда адказаў ён Сымонісе. — Ускалыхнуць рашыў вас, каб вы нарэшце ўзяліся ды агледзеліся.

[1956]